

РОЗДІЛ VII

Трибуна молодих учених

УДК 342:35.075.5 (438.41) (091)

Т. Пащук

Історико-правовий аспект розбудови державного управління у Волинському воєводстві

У статті проведено комплексне вивчення процесів і явищ, пов'язаних зі становленням, організацією та головними напрямками діяльності державного управління у Волинському воєводстві міжвоєнного періоду. Польська влада міжвоєнного періоду в ставленні до українців керувалася засадами забезпечення цілісності держави й блокування автономічних прагнень українців, гарантування полякам домінування, придушення будь-яких антидержавних замахів, пошуки порозуміння на умовах асиміляції українців і визнання ними територіальної цілісності Польщі.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, Волинське воєводство, міжвоєнний період, воєводи.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних умовах демократизації нашого суспільства активізувалася робота з дослідження суперечливих сторінок історії України. Одна з таких проблем – висвітлення реального становища державного управління Волинського воєводства в період Другої Речі Посполитої. Важливим при дослідженні є з'ясування питання, як поділялися органи державного управління й хто займав керівні посади.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Історіографія проблеми українсько-польських відносин міжвоєнного періоду на сьогодні доволі широка та включає праці як вітчизняних, так і польських істориків. Особливої уваги, ураховуючи досліджувану проблему, заслуговує монографія Ю. Ю. Сливки. Він став одним із перших радянських учених, хто означив основні тенденції політики Польщі в Західній Україні [5].

Іншими представниками досліджуваної проблеми є М. М. Кучерепа та А. В. Свинчук. Що ж до польської історіографії, то слід відзначити праці таких науковців, як Е. Г. Метліч, А. М. Гіза, В. В. Меджерецький, А. І. Хойновський, у роботах яких висвітлюється міжетнічне, політичне, правове та господарське життя Волинського воєводства в міжвоєнний період.

Мета статті – виявлення на основі документальних матеріалів історико-правових особливостей розбудови у Волинському воєводстві органів державного управління та визначення їх місця й ролі в системі управління воєвоєводством.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як свідчить історія, на початку 1920-х рр. значна частина етнічних земель України перебувала поза межами УРСР. Згідно з умовами Ризького мирного договору (18 березня 1921 р.) і рішенням Ради послів Антанти (15 березня 1923 р.), Західна Волинь, Західне Полісся, Холмщина, Лемківщина та Східна Галичина відійшли до складу Другої Речі Посполитої. На території Західної Волині утворено нову адміністративно-територіальну одиницю – Волинське воєводство з центром у Луцьку [3, с. 10].

Волинське воєводство займало територію 34 754 кв. км і нараховувало, згідно з польським урядовим переписом 1931 р., 2 068 600 мешканців, із них українці – 68,8 %, поляки – 16,6 %, євреї – 9,9 %, німці – 2,3 % і чехи – 1,5 %. Статистика щодо конфесійної належності мешканців воєводства зафіксувала такі показники: православні – 69,8 %, римо-католики – 15,7 %, іудеї – 10 %, євангелісти – 2,6 % [4].

Окрім того, Волинське воєводство відзначалося найнижчим рівнем писемності серед українських земель II Речі Посполитої: 1921 р. – особи, які не вміли читати й писати, становили 68,8 % людності, а 1931 р. – 47,8 % [4].

Територію воєводства було поділено на 11 повітів: Дубнівський, Горохівський, Костопільський, Ковельський, Кременецький, Любомльський, Луцький, Рівненський, Сарненський, Володимирівський і Здолбунівський.

Органи державного управління II Речі Посполитої в міжвоєнний період поділялися на центральні та територіальні органи адміністрації залежно від формату територіальної чинності їхніх повноважень. В адміністративних цілях терени Польської держави поділялися на воєводства, повіти, а також міські й сільські гміни [6, с. 45].

Посаду воєводи на Волині у міжвоєнний час послідовно обіймали Ян Кжаковські (1883–1936 рр.; 14 березня – 7 липня 1921 р.); Тадеуш Лаба (7 липня–12 серпня 1921 р., виконувач обов'язків воєводи); Станіслав Довнарівч (1874–1941 рр., іменований воєводою 13 серпня 1921 р., урядування фактично не розпочав, оскільки 19 вересня 1921 р. був призначений міністром внутрішніх справ); Тадеуш Двораковські (1881–1956 рр.; виконувач обов'язків воєводи, 10 жовтня 1921 р. – 15 березня 1922 р.); Мечислав Міцкевич (1879–1939 рр.; 22 лютого 1922 р. – 1 лютого 1923 р.); Станіслав Сроковські (1872–1950 рр.; 1 лютого 1923 р. – 29 серпня 1924 р.); генерал Каєтан Ольшевські (1858–1944 рр.; 29 серпня 1924 р. – 4 лютого 1925 р.); Александер Дембські (1890–1941 рр.; 4 лютого 1925 р. – 28 серпня 1926 р.); Владислав Мех (1877–1929 рр.; 28 серпня 1926 р. – 9 липня 1928 р.); Генрик Юзевський (1892–1981 рр.; 9 липня 1928 р. – 29 грудня 1929 р. та 5 червня 1930 р. – 13 квітня 1938 р.); Юзеф Сьлешиньські (13 січня 1930 р. – 5 червня 1930 р. – виконувач обов'язків воєводи); Александер Гауке-Новак (1896–1956 рр.; 13 квітня 1938 р. – вересень 1939 р.) [10, с. 21–22].

Структура воєводського управління була побудована таким чином, щоб максимально керувати всіма сферами життя на місцях, а в разі прояву непокорі – оперативно придушувати їх. Саме для ефективного керівництва на всіх рівнях перевага надавалася службовцям польського походження або особам, лояльним до польської влади [11, с. 100].

Воєвода, який повністю підпорядковувався центральній владі, зводив до мінімуму роль органів місцевого самоврядування в керівництві воєводством, а всі розпорядження, що їх видавали органи самоврядування, могли бути скасовані воєводою як такі, що суперечать політичному курсу Варшави щодо західноукраїнських земель [7, с. 162].

Польські урядовці на Волині рекрутувалися з кількох джерел. Першим із них було перенесення з попереднього місця праці або навчання в порядку призначення. Значну частку волинських урядовців становили особи, демобілізовані з Війська польського впродовж 1921–1922 рр. Так, наприклад, 1923 р. з 283 штатних працівників воєводського управління військо було попереднім працедавцем для 42 осіб (14,8 %). У поліції Волинського воєводства участь колишніх військових ще виразнішою. Із 38 вищих функціонерів поліції Волині 21 (55,2 % – що другий) перейшов на службу в поліцію безпосередньо з війська [9, с. 93].

Другу групу становили мігранти, які прибували до регіону з власної ініціативи в пошуках праці, задля громадської діяльності або ж провадження бізнесу.

До третьої (найчисленнішої) групи входили особи, які народилися на схід від кордону, визначеного Ризькою мирною угодою 1921 р. між II Річчю Посполитою, з одного боку, й радянською Росією та окупованою нею, квазінезалежною радянською Україною – з іншого. Це були переважно поляки – уродженці України, а також українці – петлюрівські емігранти (переважно офіцери й колишні урядовці УНР), змушені залишити доробок багатьох поколінь власних родин й у відродженій Польщі починати життя ледь не з нуля. Згідно з даними січневого перепису 1923 р., серед працівників воєводського управління Волині й урядництв староств регіону на 283 штатних працівників ледь не половина – 120 осіб – народилася «за кордоном», тобто на схід від Ризького кордону.

У судовій владі Волині ця частка була ще виразнішою – зі 104 зайнятих у ньому 1923 р. «за кордоном» народилося 59 (56,7%) .

Поляки – вихідці з України – перебували й на вищих щаблях урядової ієрархії Волинського воєводства. Так, наприклад, належав до них Мечислав Міцкевич, у вересні 1922 р. – лютому 1923 р. волинський воєвода. Народився він у м. Кам'янці-Подільському. Закінчив юридичний факультет університету св. Володимира в Києві, працював адвокатом в Одесі та Києві. Був членом Польського демократичного централу в Україні. Із 27 липня 1917 р. – товариш генерального секретаря з міжнародних справ Української центральної ради С. Єфремова (із правами генерального секретаря й входженням до складу уряду); із січня 1918 р. – міністр у польських справах в уряді Української

Народної Республіки. Із 1919 р. – на урядових посадах у II Речі Посполитій Волинський воєвода 1926–1928 рр. [8, с. 23].

Владислав Мех також мав безпосереднє відношення до України. Після закінчення Вищої торговельної школи в Лейпцигу 1901р. він протягом 1902–1905 рр. перебував у Києві, був чільним діячем польської соціалістичної партії (ППС), учасником революції 1905–1907 рр. – отже, людиною, біографія якої була пов'язана з українськими теренами, й проблеми України були йому непогано відомі [8, с. 24].

Багатолітній волинський воєвода Генрик Юзевський був уродженцем Києва, випускником університету Св. Володимира в Києві [8, с. 25].

Як зауважує сучасний польський історик В. Менджецький, на противагу більшості польських урядовців як центральної, так і регіональної адміністрації, для В. Мехи та Г. Юзевського українці були окремим народом, який мав право культивування власної культури й мови. Єдиний шлях до успішного розв'язання української проблеми Г. Юзевський і його співпрацівники вбачали у діяльній участі поляків у процесі формування новочасної, розвинутої української нації. Лише це, здавалося, гарантувало забезпечення від набування українським національним рухом виразного антипольського спрямування. Поляки, виказуючи повагу українцям, допомагаючи їм у пошуку й віднайденні власної ідентичності, повинні були підказувати, що спільна місія обох націй полягала в спільному поборюванні смертельного ворога – імперської Росії – у дусі угоди Пілсудського–Петлюри 1920 р. [8, с. 17].

Досягнення цієї мети мало відчинити шлях до будівництва незалежної Української держави зі столицею в Києві. Від українців, котрі опинились у межах II Речі Посполитої, волинська санация домогалася громадянської лояльності й визнання прав Польщі щодо Галичини та Західної Волині. У відповідь на таку лояльність воєводська адміністрація Г. Юзевського готова була підтримувати українські суспільні, культурні, господарські й навіть політичні ініціативи. Підтримувала участь місцевих українців у територіальній адміністрації та діяльності самоврядування на всіх щаблях [9, с. 93].

Очевидно, що постать Г. Юзевського і його контрверсійна політика в «українському питанні» далеко не завжди викликала захоплення національної української історіографії й мемуаристики. Зокрема, І. Кедрин зауважував: «Генрих Юзефський, волинський воєвода, який прегарно володів українською мовою і ніби був “українофілом”, але вів політику, наставлену на деморалізування українського суспільства на Волині і відмежування його від “бунтарського” суспільства Галичини ...» [2, с. 89].

Серед українських емігрантів із Наддніпрянщини поважне становище у воєводській адміністрації Волині посідав видатний український архітектор Сергій Тимошенко (1881–1950 рр.), колишній член Української центральної ради, міністр шляхів УНР у кабінетах І. Мазепи, В. Прокоповича й А. Лівичького 1919–1920 рр., професор Української господарської академії в Подєбрадах 1924–1929 рр. У 1930–1939 рр. він працював у Луцьку головним архітектором для сільськогосподарського будівництва на Волині; був чільним діячем (із 1935 р. – головою) Волинського українського об'єднання, послом польського сейму (1935–1938 рр.), сенатором (1938–1939 рр.). Інженером-гідротехніком воєводської адміністрації в Луцьку працював Олексій Дмитрович Алмазов (1886–1936 рр.), колишній український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, згодом випускник Української господарської академії в Подєбрадах. Упродовж 1933–1939 рр. віце-президентом міста Рівного був Степан Скрипник (1898–1993 рр.), небіж Симона Петлюри й пізніший патріарх УАПЦ Мстислав (із 1990 р.). У 1930–1939 рр. С. Скрипник був послом до польського сейму, а згодом і секретарем президії сейму II Речі Посполитої [8, с. 20].

Для іншої групи волинських поляків, переважно тих, які належали до римо-католицького кліру Волині на чолі з єпископом Адольфом Шельонжком (1865–1950 рр.), найважливішими були не питання національності чи мови, а натомість справа відновлення в регіоні ліквідованої царатом греко-католицької церкви або й навіть навернення православного населення до римо-католицької церкви. Уже в 1925 р. розпочато заснування на Волині так званих неоунійних парафій (яких нараховувалося близько 13). Адміністративно ці парафії підпорядковувалися місцевим римо-католицьким єпископам, але в 1930 р. Апостольська столиця йменувала для них єпископа-візитатора – українця о. Миколу Чарнецького (1884–1959 рр.) [1, с. 109].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, можемо зробити висновок про те, що польська влада міжвоєнного періоду в ставленні до українців керувалася чотирма загальними засадами: 1) забезпечення цілісності держави й блокування автономічних прагнень українців; 2) гаранту-

вання полякам домінування у всіх сферах життя; 3) придушення будь-яких антидержавних спроб і замахів на «польський стан посідання»; 4) пошуки порозуміння з українцями на умовах їхньої (українців) державної асиміляції (не національної) та лояльного визнання ними територіальної цілісності Польщі в її постверсальських кордонах.

Джерела та література

1. Баб'як А. Нові українські мученики XX ст. Сповідники віри / А. Баб'як. – Рим, 2002. – С.109–112
2. Кедрин І. Життя – події – люди: Спомини і коментарі / Іван Кедрин. – Нью-Йорк, 1976. – С. 272.
3. Кучерепа М. М. Волинь у міжвоєнний період (1921–1939) / М. М. Кучерепа. – Луцьк : Надстир'я, 1994. – С. 54.
4. Сергій Чорний. Національний склад населення України в XX сторіччі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etno.uaweb.org/nsklad/1897-volynska.html> (дата звернення: 23.02.2013) .
5. Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Ю. Сливка. – К., 1985. – С. 147.
6. Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej / Redakcja naukowa : A. Garlicki, Z. Landau, W. Roszkowski, P. Stawecki, J. Tomaszewski. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1999. – S.57.
7. Kto jest kim w Drugiej Rzeczypospolitej / red. naukowa Jacek M. Majchrowski przy współpracy Grzegorz Mazur i Kamil Stepan. – Warszawa, 1994. – S.162–177.
8. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym / W. Mędrzecki. – Warszawa : Wydawnictwo Neriton ; Instytut Historii PAN, 2005. – S.38.
9. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921–1939: Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / W. Mędrzecki. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wyd-wo Polskiej Akademii Nauk, 1988. – 202 S.
10. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej. 1922–1926 / M. Papierzyńska-Turek. – Kraków, 1979. – S.23;
11. Prawo polityczne Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939: Wybór źródeł / Prolog, wybór, oprac. i indeksy W. Sudnik. – Warszawa, 2002. – S.308.

Пащук Т. Историко-правовой аспект развития государственного управления в Волынском воеводстве.

В статье проведено комплексное изучение процессов и явлений, связанных со становлением, организацией и главными направлениями деятельности государственного управления в Волынском воеводстве межвоенного периода. На основании использованных трудов отечественных учёных и свидетельств польских исследователей установлено разделение органов государственного управления II Речи Посполитой в межвоенный период, структуру воеводского управления и личности воевод, прослежена сила и полномочия органов государственного управления Волыни, а также выявлено, какие социальные группы населения воеводства пополняли ряды чиновников. Указано, что для эффективного руководства Волынским воеводством высшие ступени правительственной иерархии занимали лица польского происхождения, поляки – выходцы из Украины и лица, лояльные к польским властям.

Ключевые слова: Вторая Речь Посполитая, Волынское воеводство, межвоенный период, воеводы.

Pashchuk T. The Historically-legal Aspect of Development of State Administration in the Volyn Province.

The article conducts a comprehensive study of processes and phenomena associated with the formation, organization and main lines of activity of the state administration in the Volyn Province of the interwar period. On the basis of investigations of national scientists and Polish researchers' evidences the separation of government of II Rich Pospolyta in the interwar period, the structure of the Provincial Office and the individuals of governors were found out, the power and authority of Volyn' state power were traced, and social groups of the Province who joined the ranks of officials were investigated.

It is indicated that for the effective leadership of Volyn province the higher level of the government hierarchy was occupied by persons of Polish origin, Poles – natives of Ukraine and persons, who were loyal to the Polish authorities.

Key words: Second Rich Pospolita, Volyn Province, intermilitary period, vovodes.